

KAPRONCZAY KÁROLY: A SEMMELWEIS-SZOBOR TÖRTÉNETE¹

**Digitalizálták a Magyar Tudománytörténeti Intézet és a
Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár munkatársai,
Gazda István vezetésével, közreműködött: Szállási Árpád**

Budapest talán egyik legszebb köztéri szobra Stróbl Alajos Semmelweis Ignácot ábrázoló kompozíciója, melynek történetével vázlatokban foglalkoztak a nagy magyar orvos életútját és munkásságát tárgyaló feldolgozások.² Általában csak Stróbl Alajoshoz kapcsolódó vonatkozások kerültek kiemelésre, csak utalásokban vázolták az előzményeket, a Semmelweis Emlék Végrehajtó-bizottság erőfeszítéseit, elévülhetetlen érdemeit a Semmelweis-szobor megalkotásában. Csak a felvillantás erejéig szükséges a Semmelweis Emlék Végrehajtó-bizottság történetét és tevékenységét áttekinteni, ezzel is rávilágítani a szobor megalkotásának részleteire.

1891-ben a schmelzi temetőben kiürítették azt a parcellát, amelyben 1865-ben eltemették Semmelweis Ignácot. Még a kiürítés előtt Markusovszky Lajos és Hirschler Ignác felhívta, a Semmelweis-család figyelmét a temető szándékára és arra, hogy helyes lenne a nagy magyar orvos hamvait Budapestre szállítani. Így került sor 1891. április 17-én Semmelweis maradványainak a Kerepesi úti temetőben – a Walthier-család sírboltjában – történt elhelyezésére. Annak ellenére, hogy az áttemetésen csak a szűkebb család volt jelen, az esemény megrázta a magyar orvostársadalmat. Néhány hét leforgása alatt két Semmelweis Emlékbizottság is – az orvosi karon Kézmárszky Tivadar, a Budapesti Királyi Orvosegyesületben Markusovszky Lajos elnöklete alatt – alakult.³ Mindkét bizottság 1891. június 15-én Semmelweis Emlék Végrehajtó-bizottság néven egyesült – Markusovszky Lajos elnöklete alatt, hogy a hazai és a külföldi orvostársadalom anyagi és erkölcsi segítségével megfelelő emléket állítson Semmelweis Ignácnak. A bizottságban valóban a magyar orvostársadalom legkiemelkedőbb egyéniségei (Kézmárszky, Markusovszky, Högyes, Navratil, Elischer Gyula, Szabó Dénes, Berczeller János, Dirner Gusztáv, később Müller Kálmán, Tauffer Vilmos, Temesváry Rezső, Győry Tibor stb.) foglaltak helyet. Az elnöki tisztséget Markusovszky halála után Kézmárszky Tivadar (1893–1902), később Tauffer Vilmos (1902–1906) viselte.

A Semmelweis Emlékbizottság – a későbbiekben nevezzük így rövidebben – nagy tervekkel lépett a hazai közvélemény elé: a hazai és a nemzetközi közadakozásból dízsírhelybe kívánta helyeztetni Semmelweis Ignácot, föléje művészi síremléket állíttatni, nyomtatásban kiadni összes munkáját, emlékérmét, rézkarcot készíttetni, a nagy magyar orvos nevét viselő emberbaráti intézményt és nemzetközi ösztöndíjat alapítani. A tervek között szerepelt a szobor is, amellyel kapcsolatban még határozott elképzelés nem alakult ki. Az első jegyzőkönyvi bejegyzések szerint több helyen kívánták elhelyezni Semmelweis mellszobrát, a

¹ Kapronczay Károly: A Semmelweis-szobor története. = Orvosi Hetilap, 1987. pp. 1473–1475.

² Benedek István: Semmelweis és kora. Bp. 1973; Gortvay György – Zoltán Imre: Semmelweis élete és munkássága. Bp., 1966.

³ Semmelweis Orvostörténeti Szaklevéltár. Semmelweis Emlékbizottság iratanyaga. 1891–1908.

róla készített olajfestményeket. Azonban a bizottság saját lelkesedéséhez mérte a magyar társadalom adakozókedvét, annak a közvéleménynek a segítségére számított, amely akkor kezdte megismerni Semmelweis jelentőségét. Sajnos ez nem volt elegendő, így az első két év közadakozása igen szerény eredménnyel járt. Külföldön olyan lelkes magyarok tevékenykedtek, mint például Duka Tivadar, de anyagi szempontokból az első évek nem eredményeztek jelentős adományokat. Két esztendő múlva, 1893-ban az Emlékbizottság bizonyos fókig módosította eredeti elképzelését: az ekkor megfogalmazott „programban” első helyen a síremlék felállítása, az emlékérem, a rézkarc (Doby Jenő alkotása) kiadása, az életmű fokozatos nyomtatásban való megjelentetése szerepelt. A szoborral kapcsolatban azt a döntést hozták, hogy az csak megfelelő pénzalap birtokában valósulhat meg.⁴

Ennek megfelelően előbb – 1894 tavaszán – díszsírhelyen helyezték el Semmelweis maradványait, föléje felállították – Schickedanz és Herczog alkotását – a karszti márványból faragott díszes szarkofágot. Még ebben az évben elkészítették Doby Jenővel Semmelweis arcképének rézmetszetét. A következő években elsősorban – bár elég ritkán ülésezett a bizottság – nyomdai kérdésekkel és a gyűjtés eredményével foglalkoztak. Az események 1901-ben gyorsultak fel, amikor az 1900. évi elszámolás szerint 32 ezer korona állt rendelkezésre a szobor elkészíttetésére. Erről elég részletesen ír Dirrser Gusztáv, az Emlékbizottság egykori titkára 1909-ben kiadott 'Semmelweis Emlék Budapesten' című magyar–német–angol nyelvű könyvében, bár a szobor történetével kapcsolatban elég szűkszavúnak bizonyult. A Semmelweis Orvostörténeti Szaklevéltárban őrzött eredeti jegyzőkönyvekből olyan vonatkozások is kiszűrhetők, amelyek részletesebb történetét adják a mű megszületésének.

A Semmelweis Emlékbizottság 1891. június 23-án tartott második ülésén foglalkozott először a Semmelweis-szobor kérdésével:

„...Azt szeretnénk leginkább, hogy életnagyságú szobra állíttatnék fel a valaha felépítendő egyetemi szülőházak előcsarnokában vagy frontja előtt egy vasrácsos kis kertben, mint Párisban Broca Pál szobra áll. Ha ennyire nem telnék az indítandó gyűjtésből, legalább 1-1 mellszobrát vagy olajfestéses arcképét szeretnénk látni a szülészeti intézetek előadói termeiben.”⁵

Ekkor – Högyes Endre javaslatára – elfogadták, hogy a síremlék és a szobor kérdését elkülönítik egymástól, a szobrot a főváros egyik forgalmas útján kell felállítani.

A következő években csupán az éves elszámolások szólnak a szoboralapítványról, a nehezen gyűlő pénzről. Az Emlékbizottság tartotta magát ahhoz, hogy megfelelő alap birtokában foglalkozik érdemben e kérdéssel. Mint már említettük, a szobor ügye az érdeklődés középpontjába 1901 januárjában került, amikor már e célra 32 ezer koronával rendelkeztek. Az 1901. január 8-án kelt jegyzőkönyv szerint⁶ az Emlékbizottság úgy ítélte meg, hogy a szobor felállításához 40 ezer korona szükséges, amit újabb gyűjtésből, a fővárostól és a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumtól kért segítségből könnyen pótolhatnak. Most már szóba került a felállítandó szobor helyének kérdése: Högyes Endre az orvosi karközponti épületének kertjét – Üllői út 26. sz. alatti háztömb – ajánlotta, ahol a kar különben is neves professzorainak szobrai kívánta felállíttatni. Bókay, Kézmárszky, Elischer és Tauffer „olyan” nyilvános helyen kívánták a szobrot elhelyezni, amely a székesfőváros közforgalmú útján legyen. – Mindenesetre abban állapodtak meg, hogy Elischer Gyula érdeklődik a Főváros Közmunkák Tanácsánál a lehetőségek felől, előterjeszti az Emlékbizottság javaslatait. Ezek a következők voltak: a Rókus kórház előtti tér, a szülőház környéke (Döbrentei utca), valahol az orvosi kar környéke. Ezen az ülésen foglalkoztak először a szobrot esetleg megalkotó művész személyével: Fadrusz János és Vastagh György, a

⁴ Uo. 1893. február 4. ülés jegyzőkönyve

⁵ Uo. 1891. június 23. ülés jegyzőkönyve

⁶ Uo. 1901. január 8. ülés jegyzőkönyve

századforduló két kiemelkedő művésze került szóba, bár Tauffer Vilmos ajánlotta Stróbl Alajost is. Az Emlékbizottság Elischer Gyulát (1846–1909), a kiváló műgyűjtő és műpártoló nőorvost bízta meg a tájékozódó tárgyalásokkal.

A művészi életben járatos Elischer Gyula az 1901. március 26-án tartott ülésen⁷ örömmel jelentette be, hogy Fadrusz János (1858–1903) elvállalta a Semmelweis-szobor megalkotását, így a bizottság azonnal intézkedett a szerződés megkötésének lebonyolításáról. Ezen az ülésen ismertette Elischer Gyula a Főváros Közmunkák Tanácsánál folytatott tárgyalásait: ezek szerint nem jöhetett számításba a Rókus kórház előtti tér, a szülőház környéke, míg az alkalmasnak ítélt Gizella téren Vörösmarty Mihály szobrát tervezték már. Szóba került a Vámház környéke, vagy a Ludoviceum előtti tér Üllői úti oldala, de javasolták a Baross utca kezdetét (a Wenckheim-palota – ma Szabó Ervin Könyvtár – előtti terecskét), illetve az Erzsébet tér bármelyik részét. Az Emlékbizottság minden körülmények között ragaszkodott az orvosi kar közeléhez, de ki akarta kérni Fadrusz János véleményét is. A művész a Baross utca–József körút találkozásánál levő teret, a Baross kávéház előtti háromszöget javasolta, de nem emelt kifogást a Wenckheim-palota előtti térrel kapcsolatban sem. Ezen az ülésen kérték fel hivatalosan Fadruszt a mű elkészítésére, amellyel kapcsolatban a következőket kérték: a főalak – Semmelweis – magyaros ruhában legyen, mellette a női nem háláját kifejező allegorikus – gyermekét tartó – figura szerepeljen.

Az Emlékbizottság és Fadrusz tárgyalásai majd fél évig tartottak, amikor 1901. december 1-jén megkötötték a szerződést. Sajnos arra nézve nincs adatunk, hogy Fadrusz ez előtt, vagy ezt követő másfél év alatt elkészítette volna a szobor mintáját. A szerződésből⁸ kitűnik, hogy az Emlékbizottság a szoborkompozíció főalakját bronzból, a mellékalakokat pedig márványból rendelte meg. Fadrusz a szerződés megkötésekor rendkívül nagyvonalú volt, semmi különösebb kikötéssel nem kívánt élni, sőt örömét fejezte ki azzal, hogy utolsó bekezdésként a következőket írta:

„Miután ez lesz az első szobrom a fővárosban, nem ígérhetek egyebet, mint azt, hogy nem a kezemmel, hanem a lelkemmel fogom megcsinálni!”

A szobor helyével kapcsolatban némi bonyodalom támadt: 1901. április 16-án kelt levelében a Főváros Közmunkák Tanácsa azt közölte az Emlékbizottsággal, hogy a Székesfőváros Tanácsa elé első helyen a Wenckheim-palota előtti teret, második helyen a Ludoviceum előtti parkot és harmadik helyen a Fadrusz János által kijelölt teret terjeszti fel elfogadásra.⁹ Viszont az 1901. július 9-én kelt határozat szerint a Főváros Közmunkák Tanácsa a Székesfőváros Tanácsánál az Emlékbizottság által ellenzett Ludoviceum előtti parkot javasolta, amit elfogadtak. Ezt a döntést természetesen az Emlékbizottság nem fogadta el, tiltakozott ellene, hosszas levelezés után megszerezte a Wenckheim-család beleegyezését palotájuk előtti tér „felhasználására”, sőt a család 1000 korona adományt tett a szobor felállítására. Az ügyben még nem történt döntés, amikor 1903. október 26-án váratlanul elhunyt Fadrusz János.

Az Emlékbizottság 1903. november 6-án tartott ülésén foglalkozott az új művész kiválasztásának kérdésével. A jegyzőkönyv szerint Zala Györggyel, Vastagh Györggyel és Stróbl Alajossal kívántak tárgyalni, bár kezükben volt Róna József szobrászművész ajánlkozó levele is. A bizottság úgy döntött, ha nem sikerül egyik művésszel sem megegyezni, úgy pályázatot írnak ki és attól teszik függővé az újabb szerződés megkötését. Az 1903. november 23-án tartott ülésen Tauffer Vilmos azt a bejelentést tette, hogy sikerült megállapodni Stróbl Alajossal, akinek nyomban megküldik a Fadrusszal kötött megállapodás szövegét, az Emlékbizottság kívánalmait.¹⁰

⁷ Uo. 1901. március 26. ülés jegyzőkönyve

⁸ Uo. 1901. december 12. ülés jegyzőkönyvéhez csatolt iratok

⁹ Uo. 1901. április 16. ülés jegyzőkönyve

¹⁰ Uo. 1903. november 6. és november 23. ülés jegyzőkönyvei

Stróbl Alajos azonnal munkához látott, még a szerződés megkötése előtt, 1904. február 28-án, az Emlékbizottság tagjainak műtermében bemutatta a szoborkompozíció mintáját. Erről az Emlékbizottság 1904. március 2-án tartott ülésének jegyzőkönyve számolt be részletesen. Ez rendkívül érdekes abból a szempontból, hogyan képzelte el Stróbl elsőre a Semmelweis-szobrot mellékalakjaival együtt, mi a különbség a ma látható szoborral szemben. A fő- és a mellékalakokat egy síkban helyezte el. Semmelweis magyaros ruhában áll egy díszes széken ülő, magyar ruhás, csecsemőt Semmelweis felé tartó nő mellett, kezét az asszony vállára teszi, bár tekintete előre néz. Stróbl ezzel a kompozícióval az előadást tartó Semmelweist kívánta megjeleníteni. Ez a megoldás nem nyerte el az Emlékbizottság tetszését, sőt Müller Kálmán humorosan fejtette ki véleményét a szoborral kapcsolatban:

„A csoportosulat rá oly benyomást tett, mintha vagy egy ülő nővel és gyermekével vétette volna le magát Semmelweis vagy hogy hallgatóinak demonstrál egy betegszobából felszedett nőt, vagy hogy egy törvénytelen gyermeket hoz az anyja annak atyjához, aki rá se néz.¹¹

Ez a megoldás nem nyerte el az Emlékbizottság tetszését, így kívánalmaikat újból írásba foglalták. Eszerint Semmelweis és a női alak ne legyen egy síkban. Semmelweis könyvvvel a kezében, magyaros ruhában jelenjen meg, a nő – allegorikus figuraként – gyermekével a világ asszonyainak háláját fejezze ki mozdulataival. Ruhája légyen költői, semmi esetre sem magyaros, mert Semmelweisnek nemcsak hazánk asszonyai hálásak. A kívánalmakat Stróbl elfogadta, 1904 júniusában aláírták a végleges – és igen részletes – szerződést.

A szerződés megkötése után került ismét szóba a szobor helyének kérdése, hiszen Fadrusz által elfogadott Wenckheim-palota előtti tér nem felelt meg Stróbl elképzeléseinek. A művész – teljes joggal – nem látta jól érvényesülni szobrát e szűkös terecskén. Stróbl javaslatára – elég terjedelmes levelezés után – az Emlékbizottság elnyerte az Erzsébet tér Deák tér felőli részét, amiről a végleges döntést 1905 augusztusában kapták meg. Ez a hely egyszer már szerepelt (1893-ban) a javaslatok között, de az Emlékbizottság igen távolinak tartotta az orvosi kar épületeitől. Miután megszületett a végleges döntés, Stróbl ismételtén bemutatta szoborkompozícióját a bizottságnak, egyben javasolta, hogy a főalakot is carrarai márványból faragják ki.¹² Így egységes lett a szoborkompozíció. Az Emlékbizottság elfogadta a módosításokat, hiszen nem emelték a költségeket. Stróbl 1905 őszén Carrarába utazott, hogy megfelelő márványtömböket válasszon ki. Viszont a nyers tömbök Budapestre történő szállítása rendkívül költséges lett volna, így úgy döntöttek, hogy Stróbl Alajos a helyszínen faragja meg a szobrokat; vasúttal a kész alkotást szállíttassa Budapestre.¹³

A mű végleges megalkotására Stróbl 1906 júniusában utazott Carrarába, ahol két hónap alatt végzett munkájával. Budapesten viszont folytak azon nagyobb szabású tudományos és társadalmi ünnepek szervezése, amit a szobor felavatásával kapcsolatban rendeztek. A szobor leleplezését 1906. szeptember 30-ra tűzték ki, bár a szeptember első napjai rendkívül sok izgalmat adtak a bizottságnak: Stróbl nem adott magáról életjelt, a rendkívül rosszra fordult időjárás mellett köműves sztrájk is lassította a szobor talapzatának építését, a környék rendezését. Végül Stróbl – 1906. szeptember 6-án kelt – levelében közölte a bizottsággal; hogy jól halad munkájával, bár korainak tartja még a szeptember 30-i leleplezést. Az Emlékbizottság – tekintettel a nemzetközi részvételű tudományos ülésre és ünnepélyre – elvetette Stróbl ajánlatát, aki időre vonatra rakatta az elkészült szobrokat. Az utolsó éjszakák megfeszített munkájával a szobor készen állt 1906. szeptember 30-án a felavatásra, bár végül nem ez lett végleges helye. A második világháború után, a mai Erzsébet téren alakították ki a távolsági autóbuszok pályaudvarát, így Semmelweis szobrát át kellett helyezni. Végül a Rókus kórház előtti térre került, arra a helyre, ahová a Semmelweis Emlékbizottság 1893 márciusában eredetileg is elképzelte.

¹¹ Uo. 1904. február 28-ra szóló meghívó és az 1904. március 2. ülés jegyzőkönyve.

¹² 1905. szeptember 4. ülés jegyzőkönyve.

¹³ 1906. március 6. ülés jegyzőkönyve.

